

Anna Opar

RECYDYWA W UJĘCIU POLSKIEGO PRAWA KARNEGO – EWOLUCJA REGULACJI W POLSKICH KODEKSACH KARNYCH Z 1932, 1969 I 1997 ROKU

Wprowadzenie

W ujęciu prawnokarnym, jak lapidarnie stwierdza T. Szymanowski, recydywa oznacza „ponowne popełnienie przestępstwa”. Jednakże, jak zaraz zastrzega, termin ten nie jest „jednoznaczny, zarówno w doktrynie prawa karnego, jak i w języku potocznym”¹. Wywodzi się on od łacińskiego słowa *recedere* – ponownie wpadać. W znaczeniu ogólnym zatem recydywa odnosi się do ponownego popadnięcia w podobną sytuację. Na płaszczyźnie prawa karnego zatem jest to ponowne popadnięcie w sytuację zagrożoną sankcją karną, tj. powrót na drogę przestępstwa². Zarazem jednak, by znów odwołać się do opinii T. Szymanowskiego, chociaż osobę „popełniającą ponownie przestępstwo określamy mianem recydywisty”, to jednak nie wydaje się trafne takie określenie kogoś, kto popełnia ponownie przestępstwo po bardzo długim czasie lub ponownie powoduje wypadek drogowy. Według cytowanego badacza, źródłem zastrzeżeń jest odczucie, niezbyt przekonująco zmanifestowane w regulacjach prawa karnego i jego doktrynie, że „między pierwszym a drugim lub dalszym przestępstwem musi zachodzić określona więź, dowodząca pewnej skłonności do popełniania czynów karalnych. Związek ten może polegać na jednakowych lub podobnych motywach

¹ T. Szymanowski, *Recydywa w Polsce. Zagadnienia prawa karnego, kryminologii i polityki karnej*, Warszawa 2010, s. 15. Inni autorzy dodają, że cechą dystynktywną recydywy jest także wielokrotność powrotu do przestępstwa. Tak: A. Marek, *Prawo karne*, Warszawa 2007, s. 310; O. Grodziński, *Prawnomaterialne aspekty recydywy* [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 21, red. L. Bogunia, Wrocław 2007, s. 25, a w starszej literaturze: D. Pleńska, *Zagadnienia recydywy w prawie karnym*, Warszawa 1974, s. 22. Zastrzeżenie to wydaje się konieczne, jako że gdyby recydywę odnosić tylko do powrotu do przestępstwa, to wielokrotne przestępstwa w wypadku zastosowania literalnej wykładni pojęcia recydywy musiałyby zostać z jego pola semantycznego wyłączone.

² D. Pleńska, *Zagadnienia...*, s. 22.

popelniania czynów karalnych, np. w celu uzyskania korzyści majątkowej (dokonania kradzieży lub oszustwa, a następnie sfałszowania dokumentu, aby uzyskać nienależną korzyść itd.)”³.

Już przed laty D. Pleńska kategorycznie podkreślała, że na gruncie prawa karnego pojęcie recydywy należy ograniczyć „do pewnych tylko wypadków powrotu”⁴, co oznacza, że „recydywą jest tylko taki powrót do przestępstwa, z którym wiąże ono określone, ujemne następstwa dla sprawcy”⁵.

Nie zmienia to faktu, że pojęcie recydywy funkcjonuje także w najbardziej nas interesującym obiegu specjalistycznym jako pojęcie wieloznaczne, inaczej postrzegane z perspektywy socjologii, inaczej z perspektywy kryminologii, jeszcze inaczej z punktu widzenia prawa karnego, na czym w niniejszym opracowaniu przede wszystkim się skupimy. Zależnie od punktu widzenia recydywa może być zatem postrzegana albo jako groźne zjawisko społeczne, albo jako problem prawa karnego i penitencjarnego. Obszary te nie są bynajmniej izolowane, ale tworzą system naczyń połączonych. W wymiarze społecznym recydywa często bywa postrzegana jako „«drożdże przestępczości», ponieważ recydywiści wciągają do działalności przestępczej nowicjuszy, są nośnikami przestępczej podkultury, często też czynią sobie z przestępstwa stałe źródło dochodu, prowadząc profesjonalną działalność przestępczą (przestępczość zawodowa)”⁶, co w konsekwencji „oznacza utrwalenie się kręgu osób, które są zagrożeniem dla porządku prawnego, dla społecznego systemu wartości”⁷. Sytuacja ta wymaga reakcji ze strony prawa karnego, odnoszącego się do problemu przestępczości powrotnej z surowością i powagą, jakich jako źródło zagrożeń dla ładu społecznego i porządku społecznego wymaga. Kwestia ta zostanie w niniejszym opracowaniu ukazana przez pryzmat regulacji przyjętych w Kodeksach karnych z 1932 r.⁸,

³ T. Szymanowski, *Recydywa w Polsce...*, s. 15. Zaznaczyć warto, że nazwanie recydywistą wielokrotnego, o ile został prawomocnie skazany, sprawcy wypadku samochodowego dopuszcza kryminologia, na gruncie której jako recydywistę (przestępcę powrotnego) „określa się osobę co najmniej raz skazaną za przestępstwo popełnione po uprzednim skazaniu. Wprowadza się także pojęcie sprawcy wielokrotnie karanego, za którego najczęściej uważa się osobę skazaną za przestępstwo co najmniej po raz czwarty”. Dla kryminologii istotny jest zatem sam fakt powrotu do przestępstwa, a nie konsekwencje dla sprawcy. A. Kiełtyka, *Recydywa specjalna wielokrotna – warunek odbycia całości lub części ostatniej kary* [w:] *Zbiór orzeczeń z zakresu prawa karnego materialnego – część ogólna wraz z komentarzami. Casebook*, red. J. Raglewski, Kraków 2014, s. 148

⁴ D. Pleńska, *Zagadnienia...*, s. 5.

⁵ Z. Sienkiewicz [w:] *Kodeks karny, Komentarz*, t. 1: *Art. 1–116*, red. O. Górniok, Warszawa 2006, s. 579.

⁶ A. Marek, *Prawo karne*, s. 310, nb 449.

⁷ T. Bojarski, *Kilka uwag o regulacji prawnej recydywy* [w:] *Nauka wobec prawdy sądowej. Księga pamiątkowa ku czci profesora Z. Kegla*, Wrocław 2005, s. 43

⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (dalej: k.k. ’32), Dz.U. z 1932 r., nr 60, poz. 571 ze zm. – uchylony.

1969 r.⁹ i obecnie obowiązującym, uchwalonym w 1997 r.¹⁰ Wcześniej jednak wypada wskazać, jakie ujęcie recydywy jest bezpośrednim odniesieniem dla prawa karnego.

Ujęcia definicyjne recydywy

Spośród zasygnalizowanych wcześniej definicyjnych ujęć recydywy najszerszy zasięg znaczeniowy ma recydywa kryminologiczna. Jest ona pewnym obiektywnym zjawiskiem społecznym, niezależnym od jego prawnych wyznaczników dystynktywnych, a nawet od tego, czy fakt recydywy został wykryty, a recydywista osądzony i skutecznie ukarany. Skala zjawiska recydywy kryminologicznej nigdy bowiem nie jest w całości rozpoznana, gdyż nie wszystkie przypadki przestępstw powtórnych zostają wykryte i osądzone (ciemna liczba recydywy). Recydywa kryminologiczna nie jest więc zagadnieniem prawa karnego, ale kryminologii, jako że to kryminologia ma w obszarze swoich zainteresowań poznawczych szeroko rozumianą problematykę przestępczości jako zjawiska społecznie zdeterminowanego, ale ujawniającego się na ogół w postaci postaw, czynów i zachowań penalizowanych przez prawo.

Na ten aspekt recydywy kryminologicznej zwraca się szczególną uwagę w literaturze. Jak pisze A. Marek, recydywa kryminologiczna to „występujące w społeczeństwie zjawisko przestępczości powrotnej, w jednostkowym zaś wymiarze – ponowne lub wielokrotne popełnianie przestępstw przez tę samą osobę”¹¹. Prawnokarną reakcją na zjawisko przestępczości powrotnej określa się mianem recydywy jurydycznej, ściślej zaś – to część recydywy w znaczeniu ogólnym, „która odpowiada ujętym w ustawie kryteriom”, takim zwłaszcza jak wcześniejsze skazanie za przestępstwo, co odróżnia ją od konstrukcji realnego zbiegu przestępstw¹².

Recydywa jurydyczna obejmuje przeważnie recydywę ogólną oraz recydywę specjalną. W praktyce podlegają one dalszym, bardziej szczegółowym typizacjom, których szczegółowe charakterystyki jesteśmy zmuszeni pominąć. Zwrócić także należy uwagę, że samo pojęcie recydywy nie jest terminem prawnokarnym, ale jedynie konwencjonalną, obecną także w obrocie specjalistycznym kategorią odpowiadającą normatywnym ujęciom zjawiska przestępczości

⁹ Ustawa z 19 kwietnia 1969 roku – Kodeks karny (dalej: k.k.'69), Dz.U. z 1969 r., nr 13, poz. 94 ze zm. – uchylony

¹⁰ Ustawa z 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny (dalej: k.k.'97), Dz.U. z 1997 r., nr 88, poz. 593 ze zm.

¹¹ A. Marek, *Prawo karne w pytaniach i odpowiedziach*, Toruń 2004, s. 207.

¹² A. Marek, *Prawo karne*, s. 311, nb 450.

powrotnej, nawiązującym do jego kryminologicznej treści. Recydywa jurystyczna ogólna obejmuje następujące sytuacje¹³:

- popełnienie jakiegokolwiek przestępstwa przez osobę uprzednio karaną za przestępstwa umyślne,
- popełnienie występku umyślnego przez sprawcę, który był uprzednio skazany na karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy niż 6 miesięcy bez warunkowego zawieszenia jej wykonania.

Z kolei recydywa specjalna jest w doktrynie dzielona na recydywę specjalną podstawową (zwykłą, prostą) oraz recydywę specjalną wielokrotną (multirecydywę)¹⁴. Niezależnie od okoliczności, w jakiej doszło do recydywy, sąd jest zobowiązany uwzględnić ten fakt w swoim orzeczeniu. Dodać także należy, że „prawo karne nie odnosi się tylko do kwestii odpowiedzialności karnej osób powracających do przestępstwa, ale również innych osób, które w procesie wymiaru kary mają być traktowane tak samo lub prawie tak samo jak recydywiści”¹⁵. W ten sposób szczególnie podkreślana jest, wspominana już wcześniej, ta cecha dystynktywna recydywy, która wiąże powrót do przestępstwa przede wszystkim z ujemnymi następstwami dla sprawcy.

Te zaś uwypuklone są nie tylko w orzeczeniu sądu, zobligowanym zaostriżyć sankcję w wypadku stwierdzenia powrotu do przestępstwa przez sprawcę, ale także i na poziomie wykonawczym, penitencjarnym. Recydywa penitencjarna może mieć charakter szczególny, jednostkowy, gdy dotyczy danego, konkretnego przestępcy powrotnego (multirecydywisty) lub uogólniony, gdy dotyczy ogółu przestępców powrotnych¹⁶. Recydywa penitencjarna to zjawisko dotyczące ponownego odbywania kary w ogóle, nie tylko za przestępstwa podobne, jest funkcją polityki karnej i penitencjarnej państwa.

Prawnokarne ujęcie zjawiska recydywy jest, obok teoretycznych podstaw jej regulowania (co jest zagadnieniem odrębnym, do którego odnosić się będziemy tylko ogólnie i o ile wystąpi taka potrzeba), funkcją kryminologicznych diagnoz dotyczących skali zjawiska przestępczości powrotnej, charakteru tego zjawiska oraz generowanych przez nie zagrożeń dla ładu społecznego i porządku prawnego, co z kolei ma przełożenie na praktykę orzeczniczą i penitencjarną. W niniejszym opracowaniu szerzej odniesiemy się do regulacji problematyki przestępczości powrotnej w kolejnych polskich kodeksach karnych: z 1932 r., 1969 r. i obecnie obowiązującego z 1997 r.

¹³ J. Majewski [w:] *Kodeks karny. Część ogólna, Komentarz*, red. A. Zoll, Kraków 2004, s. 794–796.

¹⁴ *Ibidem*, s. 796.

¹⁵ J. Majewski, *Kodeks karny...*, s. 796.

¹⁶ A. Marek, *Prawo karne*, s. 310, nb 449.

Recydywa w k.k.'32

Ujęcie problematyki recydywy w k.k.'32 odzwierciedlało dwutorowość jego podstaw teoretycznych. Z jednej strony odwoływał się do założeń szkoły socjologicznej, dla której charakterystyczny był postulat abolicji, tj. całkowitej rezygnacji z represji karnej i stosowania zależnie od potrzeb oddziaływań terapeutycznych bądź pedagogiczno-resocjalizacyjnych¹⁷, z drugiej zaś – szkoły pozytywistycznej, która w nawiązaniu do szkoły klasycznej preferowała stosowanie wobec recydywistów bezterminowych środków zabezpieczających o charakterze represyjno-eliminacyjnym¹⁸. Skutkiem tego autorzy k.k.'32 przyjęli w odniesieniu do recydywy dwutorowy, karno-resocjalizacyjny model reakcji prawno-karnej: 1) zaostrzenie sankcji dla przestępców powtórnych; 2) izolacja tzw. niepoprawnych przestępców od społeczeństwa w specjalnych zakładach resocjalizacyjnych¹⁹. Charakterystyczne dla szkoły socjologicznej były także regulacje zawarte w k.k.'32, a dotyczące zasad odpowiedzialności, systemu kar, funkcji kar itp.²⁰

W ostatecznym rachunku na kształcie k.k.'32, w tym na uregulowanie kwestii recydywy, w stopniu większym niż socjologiczna zaważyła szkoła pozytywistyczna, jako że jego autor J. Makarewicz był największym jej polskim przedstawicielem²¹. Zgodnie z poglądami tej szkoły nowożytny system prawa karnego powinien każdemu stwarzać możliwość powrotu do normalnego życia, ale tym, którzy wybierają drogę przestępstwa, należy okazywać pełną surowość. Inaczej rzecz ujmując, prawo karne powinno być w miarę „wrozumiałe” dla przestępców przypadkowych, natomiast bezwzględnie rygorystyczne wobec przestępców „zawodowych” i „nałogowych”, z tym wszakże, że „potrzeba taka w konkretnym przypadku pozostawiona została całkowicie swobodnemu uznaniu sądu”²².

Koncepcje teoretyczne, które przyświecały autorowi k.k.'32, przełożyły się na regulacje odnoszące się do recydywy. Zgodnie z treścią art. 60 § 1 powołanej ustawy jeżeli sprawca w ciągu 5 lat po odbyciu kary w kraju lub zagranicą, w całości lub przynajmniej w trzeciej części, albo w ciągu 5 lat po uwolnieniu z zakładu zabezpieczającego popełni nowe przestępstwo z tych samych pobudek

¹⁷ D. Pleńska, *Zagadnienia...*, s. 18.

¹⁸ *Ibidem*, s. 11–14.

¹⁹ A. Marek, *Prawo karne*, s. 311, nb 452.

²⁰ K. Buchała, *Powrotność do przestępstwa a wymiar kary*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1997, z. 1, s. 9.

²¹ Szerzej na temat jego koncepcji i głoszonych poglądów zob. m.in.: *Karnopolityczne koncepcje profesora Juliusza Makarewicza – wczoraj i dziś (w 50 rocznicę śmierci)*, red. I. Nowikowski, P. Strzelec, Lublin 2006, *passim*.

²² J. Wojciechowska, *Powrót do przestępstwa (opis nowej regulacji prawnej)* [w:] *O progu nowych kodyfikacji prawnych. Księga pamiątkowa ofiarowana profesorowi Leonowi Tyszkiewiczowi*, red. O. Górniok, Katowice 1999, s. 211.

lub należące do tego samego rodzaju, co poprzednie, sąd może wymierzyć karę wyższą o połowę od najwyższego ustawowego wymiaru kary, nie przekraczając jednak ustawowej granicy danego rodzaju kary. Konstrukcja tego przepisu wyraźnie dowodzi jego kryminologicznych inspiracji, jako że w swej treści nawiązuje on do kategorii kryminologicznych. Charakterystyczne dla ujęcia recydywy na gruncie k.k.'32 było nawiązanie do kategorii kryminologicznych²³. Jak podkreśla się w nowszej literaturze, k.k.'32 „przewidywał recydywę jednorodzą. Powodowała ona, podobnie jak zawodowość lub przestępne nawyknięcie, obostrzenie kary. Kodeks ten stał na stanowisku właściwej recydywy, to jest powtórzenia przestępstwa po odcierpieniu całości lub części kary”²⁴.

Z przyjętej w k.k.'32 konstrukcji recydywy wynikały określone obligacje dla sądu. Mając wybór między karą łagodniejszą a zaostrzoną, obowiązany był z mocy prawa orzekać sankcję zaostrzoną wobec recydywisty. Artykuł 60 § 2 powołanej ustawy wymagał nadto, aby sankcje zaostrzone stosowane były wobec „przestępcy zawodowego lub z nawyknięcia, choćby nie zachodził przypadek powrotu do przestępstwa”. W myśl art. 61 § 3 sąd nie mógł wobec recydywisty orzec środka probacyjnego, tj. warunkowego zawieszenia kary.

Szczególne zaostrzenie sankcji k.k.'32 przewidywał dla tzw. przestępców „niepoprawnych”, co jest kolejną okolicznością potwierdzającą wpływ szkoły socjologicznej na normatywne ujęcie recydywy w tej ustawie. Dla tej kategorii przestępców, tj. spełniających kryterium trzykrotnego powrotu do przestępstwa, określanych też mianem „przestępców nawyknięcia”, art. 84 k.k.'32 przewidywał kary izolacyjne. W ośrodkach izolacyjnych umieszczano przestępców po odbyciu przez nich ostatniej orzeczonej kary. Czas trwania kary izolacyjnej nie mógł być krótszy niż 5 lat. Przedłużenie okresu izolacji o dalszych 5 lat należało do decyzji sądu. W praktyce więc możliwe było izolowanie najgroźniejszych przestępców na nieograniczoną liczbę okresów pięcioletnich, a więc *de facto* nawet bezterminowo. Uzasadnieniem dla takiej surowości prawa karnego było założenie, że jego celem jest ochrona społeczeństwa przed przestępcami z nawyknięcia, a nie ich poprawa i resocjalizacja. Ta dopuszczalna była tylko, jak sygnalizowano, dla tych, którzy w kolizję z prawem wchodzili przypadkowo, na skutek niekorzystnego zbiegu okoliczności,

Wobec niewielkiej liczby recydywistów spełniających kryteria art. 84 k.k.'32 kary izolacyjne były w reżimie tej regulacji stosowane na niewielką skalę. W doktrynie koncepcję tę podano surowej krytyce, a po II wojnie światowej w ogóle zaniechano jej jako sprzecznej z zasadami prawa²⁵.

Generalnie rzecz biorąc, k.k.'32 realizował model recydywy służący ochronie społeczeństwa przed najgroźniejszymi formami przestępczości, zwłaszcza

²³ K. Buchała, *Powrotność do przestępstwa...*, s. 9.

²⁴ A. Kiełtyka, *Recydywa specjalna wielokrotna...*, s. 149.

²⁵ A. Marek, *Prawo karne*, s. 312, nb 452.

przed „przestępczością z nawyknięcia”. W odniesieniu do tego rodzaju przestępców prawo karne stosowało odpłatę, nie udostępniając środków naprawy i resocjalizacji. Ośrodkiem prawnokarnej konstrukcji recydywy był art. 60 § 1 k.k.’32, a wszystkie inne przepisy do niego nawiązujące stanowiły tylko jego uzupełnienie lub uszczegółowienie.

Recydywa w k.k.’69

Twórcy k.k.’69 całkowicie odrzucili założenia szkoły pozytywistycznej. Stało się tak na skutek pryncypialnej krytyki tych założeń ze strony Sądu Najwyższego. W wyroku z 8 kwietnia 1952 r. idee pozytywizmu prawnokarnego uznał on „za zasadniczo sprzeczne z podstawami socjalistycznego prawa karnego [...] i postępowymi tendencjami w teorii prawa karnego”²⁶. Nie oznaczało to bynajmniej zasadniczego odrotu od represyjności normatywnego ujęcia recydywy. Co więcej, w k.k.’69 wybrano w tym zakresie model jeszcze bardziej represyjny niż w poprzedniej ustawie karnej.

W rezultacie wystąpienia powyższych okoliczności istotnie zmieniło się w polskim prawie karnym ustawowe pojmowanie recydywy i jej następstw dla sprawców przestępstw powtórnych (multirecydywisty), sama zaś regulacja poszła w kierunku zaostrzenia ich odpowiedzialności²⁷. K.k.’69, jak pisze A. Kiełtyka, „dokonał ustawowego rozwarstwienia recydywy, wyróżniając recydywę ogólną oraz specjalną: podstawową i wielokrotną (art. 60 § 1 i 2). Szczególnie zwalczana była recydywa specjalna wielokrotna, m.in. poprzez surowsze zaostrzenie kary i obligatoryjny nadzór ochronny”²⁸. Ustawowe kryteria identyfikowania poszczególnych typów recydywy były następujące²⁹:

1. Recydywa ogólna. Powrót do przestępstwa umyślnego albo do podobnego przestępstwa nieumyślnego po poprzednim skazaniu. Stanowiło to przesłankę zaostrzenia wymiaru kary i wyłączenia możliwości zastosowania kary łagodniejszej (art. 52 k.k.’69).
2. Recydywa szczególna. W jej ramach wyodrębniono dwa podtypy: 1) recydywa podstawowa – gdy skazany za przestępstwo umyślne w ciągu 5 lat od odbycia poprzedniej kary, nie mniej jednak niż 6 miesięcy, został ponownie skazany z podobne przestępstwo umyślne (art. 60 § 1 k.k.’69); 2) recydywa wielokrotna (multirecydywa), mająca miejsce w wypadku wystąpienia jednej z następujących sytuacji: a) sprawca znalazł się w przeszłości co naj-

²⁶ T. Szymanowski, *Recydywa w polskim prawie karnym [w:] Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, red. K. Krajewski, Warszawa 2007, s. 113.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ A. Kiełtyka, *Recydywa specjalna wielokrotna...*, s. 149.

²⁹ A. Marek, *Prawo karne*, s. 312, nb 453–455.

mniej dwukrotnie w warunkach recydywy szczególnej podstawowej; b) sprawca odbył za popełnione wcześniej przestępstwa łącznie karę co najmniej jednego roku pozbawienia wolności; c) sprawca w ciągu 5 lat po odbyciu ostatniej orzeczonej kary został skazany za przestępstwo umyślne podobne do jednego z poprzednich; d) przestępstwo popełnione miało charakter chuligański lub zostało popełnione w celu uzyskania korzyści majątkowej (art. 60 § 2).

Zwrócić także należy uwagę, co także skłania do opinii o wyjątkowej represyjności przepisów o recydywie w k.k.'69, że skazanie w warunkach recydywy oznaczało surowe konsekwencje karne³⁰:

- brak możliwości warunkowego zawieszenia wykonania orzeczonej kary,
- podwojenie dolnej granicy sankcji kary w wypadku recydywy podstawowej,
- potrojenie dolnej granicy sankcji w wypadku multirecydywy, a ponadto możliwość przekroczenia przez sąd o połowę górnej granicy sankcji,
- praktyczna obligatoryjność zaostżeń (wyłączenie zastosowania zaostżeń w szczególnie uzasadnionych przypadkach, gdyby kara orzeczona w warunkach recydywy byłaby niewspółmiernie surowa, uznano za ujęcie zbyt wąskie i stwarzające wątpliwości interpretacyjne).

Zarysowane powyżej ujęcie w k.k.'69 w kwestii recydywy pogłębiające represyjność tej instytucji w stosunku do poprzedniej ustawy karnej to skutek przyjęcia, wbrew badaniom kryminologicznym, tezy o odstrasżającym skutku surowej kary, a więc, że prawo jest tym skuteczniejsze, im bardziej represyjne. Jak pisze T. Szymanowski, regulacje problemu recydywy w k.k.'69 oznaczały bezprecedensowe, nieznane „w tym czasie w krajach wolnego świata” zaostżenie odpowiedzialności karnej w warunkach recydywy³¹. Dopatrywano się w tym nawet symptomów powrotu do dawno odrzuconych koncepcji kary jako czynnika ogólnej prewencji karnej. Zdaniem K. Buchały dokonany w k.k.'69 w zakresie przepisów regulujących problem recydywy zwrot w stosunku do unormowań przyjętych w k.k.'32, „poszedł po linii szkoły klasycznej”³². Nadzieje, jakie wiązano z tymi regulacjami, nie ziściły się. Wbrew oczekiwaniom, co wszakże jest kwestią odrębną, bezprecedensowe zaostżenie sankcji dla przestępców działających w warunkach recydywy nie przyniosło spodziewanych efektów i nie zmniejszyło skali zjawisko przestępczości powrotnej.

Porównując k.k.'32 i k.k.'69, można zasadnie stwierdzić, że w tym ostatnim kwestia recydywy została ujęta dużo bardziej szczegółowo niż w pierwszym. Twórcy k.k.'69 zaostrzyli znacznie w stosunku do swych poprzedników, którym także zarzucano nadmierną surowość, represyjność przepisów o recydywie. O ile

³⁰ *Ibidem*, s. 312, nb 456.

³¹ T. Szymanowski, *Recydywa w polskim prawie karnym...*, s. 113.

³² K. Buchała, *Powrotność do przestępstwa...*, s. 10.

w reżimie k.k.'32 represyjność wyrażała się w zastosowaniu kar izolacyjnych, których stosowanie było w praktyce dosyć ograniczone, o tyle w reżimie k.k.'69 wybrano, z natury rzeczy dużo szerzej stosowany, obligatoryjny nadzór nad recydywistami. Znajdowały w ten sposób wyraz cele polityki karnej PRL, do których należała m.in. zdecydowana i bezwzględna ochrona społeczeństwa przed zjawiskiem recydywy i recydywistami. Dodatkowym środkiem zaostrzającym represję karną wobec nich było to, że popełnienie czynu zabronionego w warunkach recydywy stanowiło, myśl 217 § 1 pkt 3 ustawy z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy³³, samodzielną podstawę szczególną tymczasowego aresztowania³⁴. W swej represyjności regulacji problematyki recydywy k.k.'69 szedł zatem dużo dalej niż pozostający pod przemożnym wpływem szkoły pozytywistycznej k.k.'32. Zasadne wszakże wydaje się stwierdzenie, że przy wszystkich występujących między nimi różnicach zmierzały one do ochrony społeczeństwa przed przestępczością powrotną i przed recydywistami poprzez izolowanie tych ostatnich od społeczeństwa za pomocą ustawowo określonych środków represji karnej.

Recydywa w k.k.'97

Regulacje przyjęte w k.k.'97 w odniesieniu do recydywy wyrastają z zasadniczo innych niż poprzednie, przesłanek teoretycznych i aksjologicznych, które można określić skrótowo podejściem liberalnym. K.k.'97, inaczej niż poprzednie, nie operuje, ale odwołuje do pojęć równoważnych semantycznie z pojęciem recydywy:

- ponowne skazanie (np. art. 41 § 1b, 41a § 3),
- uprzednie skazanie (np. art. 58 § 4),
- ukaranie za uprzednio popełnione przestępstwo umyślnie (art. 66 § 1, zawiera ujęcie negatywne uprzedniego przestępstwa nieumyślnego),
- powrót do przestępstwa (art. 64 § 1 i 2),
- wcześniejsze prawomocne skazanie za zabójstwo (art. 148 § 3).

Doktryna wszakże nadal operuje tradycyjnym pojęciem recydywy. K.k.'97 wyodrębnia dwie postacie recydywy szczególnej: 1) recydywa szczególna podstawowa (jednokrotna); 2) recydywa szczególna wielokrotna (multirecydywa)³⁵. Pierwsza z nich uregulowana jest w art. 64 § 1 k.k.'97, a zachodzi wówczas, gdy zostaną spełnione łącznie wszystkie następujące warunki³⁶:

³³ Dz.U. z 1969 r., nr 13 poz. 98 ze zm. – uchylony.

³⁴ A. Kiełtyka, *Recydywa specjalna wielokrotna...*, s. 149.

³⁵ A. Marek, *Prawo karne*, s. 315, nb 462–464. Podobnie: A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 Kodeksu karnego*, Kraków 2000, s. 467–469; T. Bojarski, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, Warszawa 2006, s. 120–130; G. Łabuda [w]: *Kodeks karny. Część ogólna...*, s. 468 i n.

³⁶ B. Namysłowska-Gabrysiak, *Prawo karne – część ogólna*, Warszawa 2008, s. 177. Podobnie: A. Zoll, *Kodeks karny...*, s. 467–468; A. Marek, *Prawo karne*, s. 314, nb 460.

- uprzednie skazanie sprawcy za przestępstwo umyślne na karę pozbawienia wolności,
- odbycie co najmniej 6 miesięcy kary pozbawienia wolności,
- popełnienie umyślnego przestępstwa podobnego do przestępstwa, za które sprawca był już skazany.

Multirecydywa uregulowana w art. 64 § 2 k.k.'97 występuje wówczas, gdy sprawca został już skazany w warunkach recydywy podstawowej, odbył łącznie co najmniej karę jednego roku pozbawienia wolności i w ciągu 5 lat od odbycia w całości lub w części ostatniej kary ponownie popełnił umyślne przestępstwo zgwałcenia, rozboju, kradzieży z włamaniem lub inne przestępstwo przeciwko mieniu popełnione z użyciem przemocy lub pod groźbą jej użycia³⁷. O prawnej kwalifikacji recydywy wielokrotnej decydują zatem nie tylko względy formalne, ale również gwałtowność dokonanego przestępstwa, jego agresywność. Wypełnienie wszystkich tych kryteriów obliguje sąd do nadzwyczajnego obostrzenia sankcji karnej.

W niektórych przepisach k.k. odnosi się do prawnokarnych następstw popełnienia przestępstwa w innych okolicznościach, decydujących o tym, że popełnienie kolejnego przestępstwa można by określić jako recydywę w znaczeniu kryminologicznym³⁸. K.k.'97 odszedł od obligatoryjności zaostrzenia kary z tytułu recydywy na rzecz fakultatywności jej stosowania. Wynika to z filozofii indywidualizacji kary dla recydywistów oraz jest wyrazem zaufania ustawodawcy do sądów, że będą stosowały reakcję karną właściwą dla danych konkretnych okoliczności³⁹. Generalnie rzecz biorąc, zmiany w regulacji problematyki recydywy w k.k.'97 „spowodowane były krytyką dotychczasowych rozwiązań oraz traktowania sprawców powracających do przestępstwa w okresie obowiązywania poprzedniego kodeksu”⁴⁰. Wśród założeń tej ustawy odnoszących się do kwestii recydywy znalazły się m.in. odstąpienie w postępowaniu z recydywistami od mechanicznego stosowania surowej represji karnej i opuszczenie reguły stosowania wobec nich warunkowego przedterminowego zwolnienia⁴¹.

Ujęcie kwestii recydywy w k.k.'97 uznać należy za wyraz liberalnego podejścia do prawa. Mieści się w tym podejściu przekonanie o wychowawczej funkcji prawa, które powinno być surowe, ale nie represyjne, a przy tym stanowcze i nieuchronne. Prawo nie może być także środkiem izolowania czy eliminowania jednostek ze społeczeństwa, nawet jeżeli weszły one w kolizję z jego po-

³⁷ A. Marek, *Prawo karne*, s. 315, nb 462

³⁸ K.k.'69, art. 68 § 2, art. 75 § 2.

³⁹ A. Marek, *Prawo karne*, s. 314, nb 460.

⁴⁰ A. Kiełtyka, *Recydywa specjalna wielokrotna...*, s. 149–150.

⁴¹ *Ibidem*, s. 150.

rządkiem prawnym. Przekonania te bazują na wynikach badań zjawiska recydywy oraz praktyki sądowej i penitencjarnej, z których wynika, że surowość sankcji, wyrażająca się np. wieloletnią karą pozbawienia wolności, nie zawsze jest skutecznym środkiem oddziaływania na recydywistów, a lepsze efekty osiągnąć można stosując dozór kuratora lub środki probacyjne⁴². Obecnie obowiązujący k.k. jest oceniany jako wyraz kompromisu między obligatoryjnością zaostrzenia kary z tytułu recydywy a brakiem jakichkolwiek jej prawnokarnych konsekwencji. W doktrynie nie ocenia się tego bynajmniej pozytywnie. Jak bowiem pisze A. Marek, „prawo karne nie może się wahać od jednej skrajności, jaką przyjęto w kodeksie z 1969 r., do nadmiernego liberalizmu, gdzie właściwie recydywa, nawet wielokrotna, nie powoduje realnie żadnego zaostrzenia odpowiedzialności”⁴³. Zasadny w tej sytuacji, w trybie *de lege ferenda*, wydaje się wniosek, że to niezdecydowanie obecnej ustawy karnej wobec instytucji recydywy powinno zostać usunięte, tak aby jej społeczne przeznaczenie było jasne i wiadome.

Podsumowanie

Jak starano się wykazać w artykule, kolejne polskie ustawy karne, począwszy od 1932 r., w zróżnicowany sposób ujmowały problematykę recydywy, formułując w ten sposób odpowiedź prawa karnego na ten szczególnie groźny aspekt zjawiska przestępczości. Są one swoistym zwierciadłem swoich czasów, ściślej zaś – poglądów nauki prawa karnego na genezę i charakter przestępczości powrotnej, skalę zagrożeń, jakie ona niesie, oraz postępowanie z recydywistami, zwłaszcza, by odwołać się do kategorii k.k.'32, z tzw. przestępcami niepoprawnymi. Przy wszystkich różnicach, także aksjologicznych i teoretycznych, dostrzec można istotne podobieństwa między k.k.'32 i k.k.'69, w których problematyka recydywy, zwłaszcza zaś multirecydywy, została uregulowana, choć odmiennie, w sposób bardzo represyjny. Twórcom obu regulacji przyświecał podobny cel: ochrona społeczeństwa, przed multirecydywą i multirecydywistami, nawet za cenę stosowania wobec nich środków izolacyjnych oraz nadzwyczajnych środków represji karnej.

Na ich tle obecnie obowiązujący k.k.'97 wyróżnia się liberalnym podejściem do problematyki recydywy, czego znamiennym wyrazem jest odejście w nim od stosowania pojęcia recydywa jako obciążonego negatywnymi konota-

⁴² A. Marek, *Prawo karne*, s. 314, nb 459.

⁴³ A. Marek [w:] *Czy trzeba zmieniać Kodeks karny? Materiały z konferencji naukowej pt. „Nowelizacja Kodeksu karnego”*, Warszawa 10 luty 2003 r., Warszawa 2003, s. 39.

cjami. Ucierpiała na tym wyrazistość intencji ustawodawcy, niezdecydowanego, czy traktować przestępczość wielokrotną z całą surowością prawa, czy też próbować oddziaływać na nią środkami probacyjnymi. Stan taki zdaje się nie służyć dobrze ani samej regulacji, ani też praktyce jej stosowania.

Bibliografia

- Bojarski T., *Kilka uwag o regulacji prawnej recydywy* [w:] *Nauka wobec prawdy sądowej. Księga pamiątkowa ku czci profesora Z. Kegla*, Wrocław 2005.
- Bojarski T., Michalska-Warias A., Piórkowska-Flieger J., Szwarczyk M., *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, Warszawa 2006.
- Buchała K., *Powrotność do przestępstwa a wymiar kary*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 1997, z. 1.
- Grodziński O., *Prawnomaterialne aspekty recydywy* [w:] *Nowa kodyfikacja prawa karnego*, t. 21, red. L. Bogunia, Wrocław 2007.
- Karnopolityczne koncepcje profesora Juliusza Makarewicza – wczoraj i dziś (w 50 rocznicę śmierci)*, red. I. Nowikowski, P. Strzelec, Lublin 2006.
- Kiełtyka A., *Recydywa specjalna wielokrotna – warunek odbycia całości lub części ostatniej kary* [w:] *Zbiór orzeczeń z zakresu prawa karnego materialnego – część ogólna wraz z komentarzami. Casebook*, red. J. Raglewski, Kraków 2014.
- Łabuda G. [w:] *Kodeks karny część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2007.
- Majewski J. [w:] *Kodeks karny. Część ogólna, Komentarz*, red. A. Zoll, Kraków 2004.
- Marek A. [w:] *Czy trzeba zmieniać Kodeks karny? Materiały z konferencji naukowej pt. „Nowelizacja Kodeksu karnego”*, Warszawa 10 luty 2003 r., Warszawa 2003.
- Marek A., *Prawo karne w pytaniach i odpowiedziach*, Toruń 2004.
- Marek A., *Prawo karne*, Warszawa 2007.
- Namysłowska-Gabrysiak B., *Prawo karne – część ogólna*, Warszawa 2008.
- Pleńska D., *Zagadnienia recydywy w prawie karnym*, Warszawa 1974.
- Sienkiewicz Z. [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, t. 1: *Art. 1–116*, red. O. Górniok, Warszawa 2006.
- Szymanowski T., *Recydywa w Polsce. Zagadnienia prawa karnego, kryminologii i polityki karnej*, Warszawa 2010.
- Szymanowski T., *Recydywa w polskim prawie karnym* [w:] *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, red. K. Krajewski, Warszawa 2007.
- Wojciechowska J., *Powrót do przestępstwa (opis nowej regulacji prawnej)* [w:] *O progu nowych kodyfikacji prawnych. Księga pamiątkowa ofiarowana profesorowi Leonowi Tyszkiewiczowi*, red. O. Górniok, Katowice 1999.
- Zoll A., *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 Kodeksu karnego*, Kraków 2000.

Akty prawne

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1932 r., nr 60, poz. 571 ze zm.) – uchylony.
- Ustawa z 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1969 r., nr 13, poz. 94 z późn. zm.) – uchylony.
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. (Kodeks karny Dz.U. z 1997 r., nr 88, poz. 593 z późn. zm.).

Streszczenie

W artykule podjęto kwestię recydywy, tj. ponownego popełnienia przestępstwa, w polskim prawie karnym. Przedstawiono ją w ujęciu historycznym jako ewolucję koncepcji recydywy w polskich kodeksach karnych z 1932, 1969 i obecnie obowiązującego z 1997 r. oraz komparatywnym jako porównanie regulacji recydywy w tych ustawach. Pojęcie to funkcjonuje tak w obiegu potocznym, jak i specjalistycznym. W prezentowanym artykule skupiono się na prawnokarnym ujęciu recydywy, tj. problemie przestępczości powrotnej wymagającej adekwatnej do skali zagrożeń, jakie niesie, reakcji ze strony prawa karnego. Najpierw dokonano przeglądu definicji recydywy we współczesnej doktrynie prawa karnego, następnie zaś – analizy ujęcia recydywy w wymienionych ustawach karnych. W konkluzjach wskazano na podobieństwa, jakie w tym zakresie występują między k.k.'32 i k.k.'69, odzwierciedlających represyjne podejście ustawodawcy do zjawiska przestępczości powrotnej, koncentrujących się zwłaszcza na ochronie społeczeństwa przed multirecydywą i multirecydywistami, czego przejawem była możliwość stosowania wobec nich środków izolacyjnych oraz nadzwyczajnych środków represji karnej. Na ich tle k.k.'97 wyróżnia się podejściem liberalnym, które jednak pozostawia wątpliwości co do intencji ustawodawcy niezdecydowanego, czy traktować przestępczość wielokrotną z całą surowością prawa, czy też próbować oddziaływać na nią środkami probacyjnymi. Spostrzeżenia te rozwinięto we wnioskach końcowych.

Słowa kluczowe: recydywa, multirecydywa, środki probacyjne, środki izolacyjne, multirecydywista

RECIDIVISM IN THE POLISH CRIMINAL LAW – EVOLUTION OF THE REGULATION FROM 1932, 1969 AND 1997 IN THE POLISH PENAL CODES

Summary

The article deals with recidivism, i.e. committing an offence again. It was introduced from a historical perspective – the evolution of the concept of recidivism in the Polish penal codes from 1932, 1969 and from 1997, being in force at present, and from comparative perspective – comparing the regulation of recidivism in these acts. This notion is functioning this way in popular, as well as specialist circulation. In the presented article we concentrated on legal-criminal notion of recidivism, i.e. the problem of crime return, requiring an appropriate reaction to the kind of threats it is carrying on the part of the criminal law. At first we focused on different definitions of recidivism in the contemporary criminal law. Then we checked the definition of recidivism – analyzing recidivism in mentioned acts of penalties. In conclusion, they pointed at resemblances which in this respect are appearing between the Penal Code' 32 and Penal Code' 69, reflecting the coercive approach of the legislator towards the occurrence of return crime, concentrating especially on the protection of the society against the multirecidivism and multirecidivists. A manifestation of this was a possibility of administering means of isolation and extraordinary means of repressive punishment towards them. Penal Code' 97 is standing out with the liberal approach, however, leaving many doubts concerning the intention of the legislator, undecided whether to treat repeated crime with the entire harshness of the law, or to try to influence it with some probation means. These observations were elaborated in final conclusions.

Keywords: recidivism, multirecidivism, probation mens, center isolating, multirecidivist